

Dr Ljubo Pavićević

O PROUČAVANJIMA FLORE I VEGETACIJE DURMITORA I NEKIH DRUGIH KRAJEVA CRNE GORE

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti usvojila je svojim višegodišnjim planom i programom rada, neposredno nakon svog osnivanja 1973. da se u okviru Odjeljenja prirodnih nauka, pored niza drugih tema i projekata, proučavaju priroda i prirodna bogatstva Crne Gore. Pri tome je odlučeno da se, koliko je moguće, najprije prouči jedan njen geografsko-ekološki dio, čija bi proučavanja mogla poslužiti korisno kao primjer i osnova za nova srodna proučavanja drugih djelova Crne Gore. Iako je prilikom razmatranja tog pitanja dolazilo u obzir nekoliko djelova Crne Gore, na kraju je odlučeno da to bude Durmitor, iz više razloga.

Prije svega, Durmitor geografsko-ekološki predstavlja najmarkantniji masiv u čitavoj brdsko-planinskoj oblasti Crne Gore. Njegova reljefska specifičnost sa tolikim visinskim razlikama pojedinih sastavnih djelova, od najnižih na sastavu Tare i Pive, na Šćepan Polju - 433 m n.v. preko strmih kanjona Tare, Sušice, Pive i Komarnice, koji na 1500-2000 m n.v. prelaze u visoke planinske zaravni sa kojih se neposredno diže gornji dio masiva sa 30 vrhova od preko 2000 m n.v. sa najvišim Bobotovim kukom - 2523 m, a uz to sa obiljem različitih oblika žive i mrtve prirode, odista čine Durmitor specifičnim geografskim pojmom, ne samo u Crnoj Gori nego i u oblasti Dinarida, pa čak i cijelog Balkana.

Uz to je Komitet za svjetsku baštinu Organizacije ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu, na osnovu konvencije usvojene od Generalne skupštine UNESCO-a 1972., donio odluku na svojoj IV sjednici 1-6. septembra 1980. da se Nacionalni park „Durmitor“ uvede u spisak svjetske prirodne i kulturne baštine. Još je i prije toga istaknut značaj Durmitora kao prirodnog i kulturno-istorijskog spomenika i time što je zakonom usvojenim u Skupštini Crne Gore 1952. proglašen nacionalnim parkom, čime je odato najveće priznanje međunarodnog karaktera jednom od bisera prirodnih ljepota naše zemlje.

Zbog svega toga, Durmitor je već podugo privlačio pažnju ljubitelja prirodnih ljepota i istraživača. Njega su tokom 19. i 20. vijeka posjećivali brojni naučni i kulturni radnici - geolozi, geografi, biolozi, botaničari, zoolozi i drugi - radi njegovih proučavanja i divljenja rijetkim prirodnim ljepotama. On je sa kanjonima Tare i Pive već podugo objekat interesovanja i proučavanja naučnih saradnika iz gotovo svih oblasti prirodnih nauka.

Proučavanja geologije Durmitora počela su prije punih stotinu godina - *Tietze* (1884), *Baldaci* (1889), *Hassert* (1895) *Cvijić* (1899, 1921, 1924), *Milobjević* (1927, 1950), *Bešić* (1952, 1959, 1969, 1980) i drugi, i geografije - *Tietze* (1884), *Hassert* (1895), *Cvijić* (1899) *Terzaghi* (1913), *Kaysers* (1934),

Milojević (1951, 1955), Roglić (1957) i drugi. Hidrografska i hidrogeološka proučavanja Durmitora počinju tek u novije vrijeme - Mihailović, Ivanović i Radulović (1959), Radulović (1971), Stanković (1975) i drugi.

Proučavanje flore i vegetacije Durmitora započeli su Josef Pantoscek (1872, 1873, i 1874) i Josip Pančić (1874, 1875, 1876), zatim A. Baldać (1891, 1892), Mannagetta (1901), Maly (1907, 1908, 1934), Jančhen (1910), Zahn (1907, 1909), Bošnjak (1932, 1935), I. Horvat (1934), Černjavski (1935, 1937), Novak (1939, 1940) i drugi.

Međutim, najveći prilog proučavanjima flore i vegetacije Durmitora (i Crne Gore) dali su tokom prve polovine ovoga vijeka Josef Rohlena, sa svojim priložima flori Crne Gore i svodnom monografijom *Conspectus florae montenegrinae* (1942), a u novije vrijeme Vilotije Blečić (1951, 1953, 1958. i 1983) i Radomir Lakušić sa saradnicima.

Nasuprot tome fauna Durmitora do skoro nije proučavana dovoljno kao druge navedene naučne oblasti. Proučavanje insekata počeo je Apfelbeck (1879), zatim Mrazek (1902) Penther i drugi (1904). Nastavljaju se intenzivnije tek odnedavno, kada je Jugoslovensko entomološko društvo pokrenulo inicijativu da se na Durmitoru, u okviru tekućih proučavanja prirode i prirodnih bogatstava Crne Gore organizuju od 1980. sistematska proučavanja živoga svijeta, a posebno faune Durmitora. Time su se srećno srele ideje i plan rada Odbora za proučavanje prirode i prirodnih bogatstava Odjeljenja prirodnih nauka Crnogorske akademije nauka i umjetnosti i Jugoslovenskog entomološkog društva. Među njima je brzo došlo do pune saglasnosti i saradnje na ovim proučavanjima, koja traju već punih 13 godina i koja su dala veoma zapažene rezultate, o kojima smo nedavno pisali pobježe („Poljoprivreda i šumarstvo” br. 1-2/1991. Titograd).

Na ovom projektu angažovano je oko 70 naučnih radnika - specijalista iz gotovo svih većih naučnih centara zemlje a nekih i iz svijeta. Oni su do sada proučili i obradili oko 60 različitih naučnih tema, od kojih se svaka odnosi na posebne grupe organizama. Do sada su objavljene 4 sveske Zbornika „Fauna Durmitora” a još su u pripremi dvije, za objavljivanje.

Dosadašnja proučavanja u okviru projekta imaju široki naučni, kulturni i prosvjetni karakter i značaj, s obzirom da su u gotovo svih predstavnika proučavanih grupa organizama nadene i brojne vrste do sada nepoznate, a neke i nove za nauku, čime je vidno obogaćena nauka o živom svijetu ispitivane oblasti.

Sistematski pak organizovana proučavanja flore i vegetacije Durmitora počela su znatno kasnije - upravo tek u toku 1991. godine. Možda su ideju o njihovim organizovanim proučavanjima pobudili upravo ovako značajni rezultati proučavanja faune Durmitora. Te godine je Institut za biologiju Biološkog fakulteta PMF-a, Beograd, obavijestio Odjeljenje prirodnih nauka Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, o tome da je Naučni savjet „nacionalnoga parka Durmitor” donio odluku da se izradi projekat „Flora i vegetacija Durmitora” koji bi bio od velikog značaja za Nacionalni park Durmitor i geobotaničke nauke. Rezultati proučavanja tema toga projekta bili bi solidna naučna osnova za razumnu zaštitu, održavanje i unapređenje biljnog genofonda i ekosistema proučavane oblasti. Razumije se glavni cilj tih proučavanja je upoznavanje flore i biljnih zajednica botanički veoma složene oblasti Durmitora - jednog od nekoliko najznačajnijih centara diverziteta flore i vegetacije Jugoslavije, pa i susjednih zemalja.

Durmitor i njegov geografsko-ekološki položaj predstavlja po svom florističkom, faunističkom i fitocenološkom sastavu jedan od najsloženijih planinskih masiva u Jugoslaviji. Njegova visina, gromadnost, razuđenost orografije, složena geomorfologija, raznovrsna geološka i pedološka osnova i različiti klimatski uticaji

predstavljaju osnovne prirodne faktore izrazite florističke i fitocenološke diferencijacije i bogatstva oblika živog, a posebno biljnog svijeta, rasprostranjenog od njegovog podnožja i kanjona preko zaravnih do najviših vrhova. Sve to ukazuje na neodložnu potrebu temeljitih intenzivnih proučavanja tolikog bogatstva oblika samonikle flore, radi neophodnog poznavanja živog svijeta Durmitora.

Početna proučavanja odnose se pretežno na mahovine i vaskularnu floru, na rasprostranjenost važnijih posebno endemičnih reliktnih i rijetkih vrsta, a sa tim paralelno i na vegetaciju odnosno njene fitocenološke karakteristike i sinekološku i sintaksonomsku pripadnost - čime se u osnovi rješavaju značajna pitanja biljne taksonomije, sistematike, horologije i ekologije. Ova početna proučavanja čine osnovu za dalja poznavanja pojedinih vrsta biljaka, i njihovih populacija, i biljnih zajednica i eko-sistema. Rezultati tih proučavanja omogućit će primjenu odgovarajućih razumnih mjera uredjenja, zaštite i održavanja samoniklih vrsta biljaka i njihovih zajednica na Durmitoru.

Pojedine teme ovoga projekta proučavaju odgovarajući saradnici Katedre za ekologiju PMF - Sarajevo, Katedre za ekologiju i geografiju biljaka Biloškog fakulteta PMF - Beograda, Prirodnačkog muzeja - Beograd, Zemaljskog muzeja BiH Sarajevo i Zavoda za zaštitu prirode - Podgorica.

Do sada je iz ove oblasti sakupljena floristička građa za floru Durmitora iz Boljske grede, Lojanika, Šupljika, Prutaša, Sedlene grede, Crvene stijene, Ševarite lokve, Bara Žugića, Čurovca, Kanjona Tare i Sedla, - čime se saznalo da su ti dijelovi Durmitora, koji su do sada bili malo botanički ispitivani, bogati sa velikim botaničkim diverzitetom. Sakupljena je dragocjena florističko - taksonomska građa sa više od 500 vrsta vaskularnih biljaka i preko 3.000 eksikata. Nađene su tri nove vrste vaskularne flore za nauku, tri nove vrste za floru Durmitora, a takođe su otkriveni novi lokaliteti manje poznatih vrsta vaskularne flore i potvrđeni raniji nalazi vrsta na određenom broju istraživanih lokaliteta. Uz to je započeto prikupljanje podataka za kartiranje vaskularne flore Durmitora na radnim kartama sa osnovnim poljima U TM mreže 500 x 500 m.

Proučavanja se nastavljaju florističkim i fitocenološkim promatranjima tokom vegetacije od marta do oktobra, čime se upoznaje sezonska dinamika biljnog svijeta Durmitora zapaža prisustvo vrsta i oblika, koje usled svog efemernog ponašanja nijesu bile zapažene dosadašnjim proučavanjima. Ovo se posebno odnosi na prolječni aspekt flore, koji je do sada i najslabije izučen duž većeg dijela visinskih položaja Durmitora.

Istraživanja obuhvataju pretežno florističko - taksonomski sastav kanjona Tare, Drage i Sušice, Aluški potok, okolinu Zabojskog jezera, Ranisavu, Ališnicu i Štuoc; kao i florističko-vegetacijska ruderalne flore Žabljaka i okolnih sela, torišta i drugih antropogenih staništa, vegetaciju tresetišta i vlažnih livada Ševarite lokve, Bara Žugića, Goveda jezera i stijene, sipare i rudine južnih padina Durmitora.

Rezultati ovih proučavanja treba da imaju naučni fundamentalni i primijenjeni značaj posebno u pogledu usvajanja razumnih mjera i odnosa čuvanja i zaštite proučavanog genofonda i flore i vegetacije Durmitora.

Proučavanje flore i vegetacije Durmitora i nekih drugih dijelova Crne Gore, posebno Primorja sa neposrednim zaledem i vijenca visokih planina Durmitor-Bjelasica-Komovi-Prokletije, sa svojim površima i zaravnima, obavljali su tokom prošloga i ovog vijeka neka poznata svjetska i domaća imena nauke o biljkama. Koliko nam je poznato, među stranim istraživačima ističu se rezultatima svoga rada Josef Rohlena, Antonio Baldači, Ascheron Paul, Beck Riter von Mannagetta, Bubak František, August Hayek, Roberto Visiani, Vialla de Sommieres, Tommasini, Bartolomeo Biasolletto, W.Ebel, A.Knapp, J.Pantoszec, B.Schwarc, S.Murbecka,

A. Bottini, B. Horak i A. Forti, a među domaćima Josip Pančić, Lujo Adamović, Pavle Černjavski, Ivo Horvat, Stjepan Horvatić, Vilotije Blečić, Radomir Lakušić, Karlo Bošnjak, Jovan Tucakov, Mirko Vidaković, Toma Bunuševac, Ivo Pevalek, Pavle Fukarek, Josip Kovačević, Fran Kušan, Ernest Mayer, Ivo Trinajstić, Vukić Pulević, Živko Slavnić, Koviljka Tomić - Stanković, Milica Tortić, Jelena Blaženčić, Milan Redžić, Ljubo Pavićević, Marko Ulićević, Milorad Mijušković, Radosav Jovančević, Smiljka Petković, Stevan Petković, i drugi.

Od nabrojanih istraživača koji su, koliko nam je poznato, najviše doprinijeli proučavanjima flore i vegetacije Crne Gore: istakli bi rad i djelo Jozefa Rohlene i Vilotija Blečića.

Jozef Rohlena je Čeh. Roden je 1874. Bio je učitelj i botaničar. Dolazio je šest puta u Crnu Goru, od 1901 do 1906. godine, za koje vrijeme je boravio kraće ili duže, bez malo u gotovo svim krajevima tadašnje Crne Gore, od obala mora do vrhova Komova i Durmitora. Za to vrijeme je znalački sakupljao sa posjećenih staništa nadejene oblike samoniklog bilja, koje je proučavao, obrađivao i objavljivao tokom čitavoga svoga radnog vijeka.

Posjetio je Primorje-Bar, Ulcinj, Paštroviće i njegovo zaleđe - Rumiju, Sutorman, Lovćen, Cetinje, Njeguše i cijelu Katunsku nahiju do Garča, okolinu Skadarskog jezera i Podgorice, zatim Bjelopavliće, okolinu Nikšića i Durmitora, Kolašin i Vasojeviće sve do Komova i Prokletija. Umro je 1944. Među obiljem biljaka koje je našao u Crnoj Gori veliki je broj prvi put zapažen, a među njima i ne mali broj novih za nauku. Rezultate svojih proučavanja objavio je u tridesetak manjih i većih naučnih radova, koje je na kraju sabrao i objavio 1942. godine u svoje monumentalno svodno djelo *Conspectus florae Montenegroinae*, koje se, prema ocjeni poznavaca ove oblasti, smatra do sada najpotpunijim djelom o flori Crne Gore.

Rohlena je za vrijeme svoga boravka i proučavanja samonikle flore po Crnoj Gori stvarao prijateljstvo sa mnogim ljudima i stekao široki krug saradnika, koji su ga svesrdno pomagali u radu, na putovanjima i na prikupljanju autohtonog bilja. Među svima se isticao Krsto Popov Pejović sa Njeguša, koji je prema uputstvima koje mu je Rohlena davao sakupljao uzorke biljaka sa Njeguša, Lovćena i drugih staništa Stare Crne Gore i znalački ih preparirao i slao Rohleni u Prag - na čemu mu je Rohlena ostao trajno blagodaran.

U svojim podmaklim godinama života, saznao je da se jedan Crnogorac, student biologije Beogradskog univerziteta - Vilotije Blečić orijentiše na proučavanje flore i vegetacije. To je Rohlenu obradovalo, pa mu je slao svoje radove o proučavanjima flore i vegetacije Crne Gore i pisma sa izrazima zahvalnosti, podrške i želja da istraje i da nastavi proučavanja flore i vegetacije u Crnoj Gori. To je mladoga studenta Blečića ohrabrilu i podstaklo, da se nakon završenih studija, svojim naučno-istraživačkim radom posveti upravo proučavanjima flore i vegetacije Crne Gore, a najviše svoga užega zavičaja Durmitora, njegove okoline i vijenca i površi visokih planina Sinjajevina - Bjelasica - Komovi - Prokletije.

Vilotije Blečić je rođen u Pivi 1911. godine. Osnovnu školu učio je u rodnom mjestu, a gimnaziju u Gacku i Pljevljima. Studirao je biologiju na Prirodno-matematičkom fakultetu Beogradskog univerziteta. Nakon završetka studija radio je neko vrijeme kao asistent na Katedri za botaniku Beogradskog univerziteta. Učesnik je Drugog svjetskog rata, poslije kojega je kratko vrijeme radio u Ministarstvu za prosvjetu na Cetinju, a zatim neprekidno na Katedri za botaniku Beogradskog univerziteta. Umro je 1981. godine.

Proučavanja Vilotija Blečića flore i vegetacije utiču presudno na dalji savremeni razvoj te naučne oblasti u Crnoj Gori. Gotovo da nema polja, doline, brda ili planine obraslih vegetacijom u Crnoj Gori koje profesor Blečić nije posjetio i proučavao njihov biljni sastav. Osobito je proučavao šumsku vegetaciju u svim njenim zonama

i na svim položajima, a posebno Pive, Durmitora, Ljubišnje, Bjelasice, Komova i Prokletija. Nakon proučavanja flore Pive i Durmitora, na savremenim fitocenološkim osnovama, proučavao je smrčeve šume Ljubišnje, munike na Štitovu i Komovina, molike na Prokletijama i bukove šume na cijeloj teritoriji Crne Gore. Veliku pažnju posvećivao je sistematici i taksonomiji biljaka.

Pod njegovim rukovodstvom rađeno je na projektu izrade vegetacijske karte Crne Gore. Bio je redovni član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti od njenog samog osnivanja, i u njenom Odjeljenju prirodnih nauka, član Odbora za proučavanje prirode i prirodnih bogatstava Crne Gore i predsjednik Pododbora za žive sisteme.

Zalagao se značajki za unapređenje naučne misli i naučnoga rada u Crnoj Gori i ne samo u oblastima živoga svijeta, nego isto tako i u složenim i raznolikim oblastima nežive prirode - litosfere - hidrosfere i atmosfere, a posebno zemljišta, prirodno-istorijskog tijela sui generis, nastalog iz litosvere trajnim pedogenetskim procesima združenog djelovanja i međusobnog uticaja navedenih sfera ove naše planete.

Odgovorio je i osposobio jedan broj botaničara - svojih mladih kolega i saradnika, koji sa uspjehom nastavljaju njegovo djelo u Crnoj Gori i u susjednim oblastima.

Rezultate svojih obimnih proučavanja flore i vegetacije objavio je u odgovarajućim domaćim i stranim edicijama.